

LITERAIRE ONTWIKKELINGSHULP EN BEOORDELING

SYB HARTOG

Literatuur is een verplicht onderdeel bij Nederlands en bij de moderne vreemde talen op het havo en vwo. Een subdomein van literatuur is literaire ontwikkeling. De bijbehorende eindterm in het eindexamenprogramma

havo/vwo luidt: 'De kandidaat kan beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn leeservaringen met ten minste drie literaire werken.'

Wat doen wij als docenten aan de bevordering van de literaire ontwikkeling van de leerling? Hoe kunnen we die ontwikkeling beoordelen? En kan dat eigenlijk wel?

Wat wordt eigenlijk bedoeld met een 'beargumenteerd verslag' en 'ten minste drie literaire werken'?

Het vastleggen van de literaire ontwikkeling

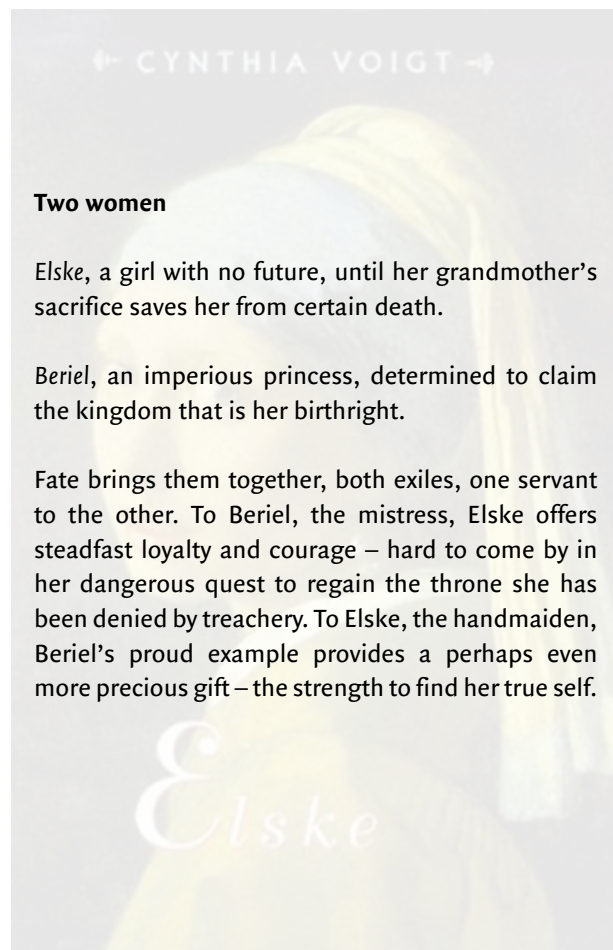
Allereerst het 'beargumenteerd verslag'. In een vroegere versie van de eindtermen voor literatuur werd gesproken van een leesdossier. Helaas was dat leesdossier geen lang leven beschoren. Docenten en leerlingen waren vaak ontevreden over deze wijze van het vaststellen en het vastleggen van de literaire ontwikkeling: in het ergste geval bestond een leesdossier uit gekopieerde uittreksels, van boeken die vaak door de leerling niet gelezen waren (en misschien door de docent ook niet altijd...).

Als talendocenten willen we graag dat leerlingen zich literair ontwikkelen: het is zelfs een belangrijke eindterm. Maar wat is eigenlijk literaire ontwikkeling? En hoe kun je zo iets vastleggen? Op deze vragen zal hier een antwoord worden gezocht, met voorbeelden uit de Engelstalige literatuur.

Een gesprek over de boeken in dat leesdossier werd weinig gevoerd; het traditionele schoolonderzoek over de boekenlijst was afgeschaft (meestal door de schoolleiding), er was te weinig contacttijd, er waren te weinig uren voor literatuur. Na kritiek van zowel docenten (veel werk voor een vage beoordeling als 'naar behoren' of 'in orde') als leerlingen (veel werk, dat bovendien niet werd becijferd) werd de eindterm globaler geformuleerd.

Nu moet die literaire ontwikkeling worden vastgelegd aan de hand van een beargumenteerd verslag. Dat zou een van de volgende vormen kunnen hebben:

- Een *literair portfolio* of *leesdossier* (toch nog). De leerling leest – individueel of in groepen – een aantal literaire

Kader 1. Boekomslagtekst van *Elske* van Cynthia Voigt

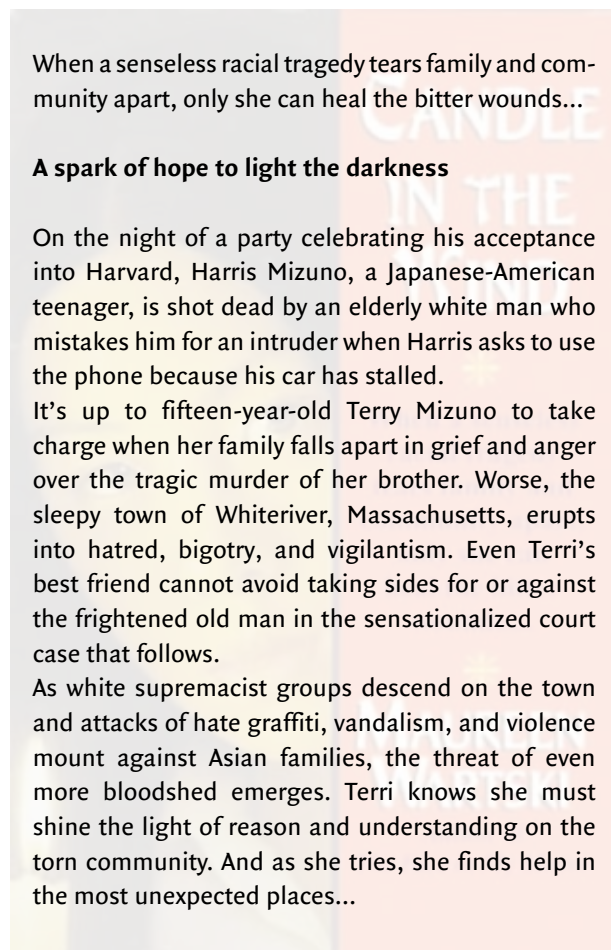
Two women

Elske, a girl with no future, until her grandmother's sacrifice saves her from certain death.

Beriel, an imperious princess, determined to claim the kingdom that is her birthright.

Fate brings them together, both exiles, one servant to the other. To *Beriel*, the mistress, *Elske* offers steadfast loyalty and courage – hard to come by in her dangerous quest to regain the throne she has been denied by treachery. To *Elske*, the handmaiden, *Beriel's* proud example provides a perhaps even more precious gift – the strength to find her true self.

- werken. Hij legt zijn ervaringen vast: een korte inhoud van het gelezene, zijn mening, wat het hem geleerd heeft, waartoe het hem heeft geïnspireerd enzovoort.
- Een *poster*-, *PowerPoint*- of *andere presentatie*. Smartboards en andere digitale onderwijsmiddelen maken dit soort presentaties een plezier om naar te luisteren en te kijken.
 - Een *mondeling verslag*. Dat kan als gesproken column (in geluid en/of op beeld opgenomen, bijvoorbeeld met een mobiele telefoon), als voordracht, als onderdeel van een discussie over het gelezen werk.
 - Een *verwerking* van het literaire werk. Zoiets kan zeer gevarieerd zijn: een tekening, foto, film, muziekclip, song, gedicht, sketch, toneelstuk. Als deze verwerking wordt gepresenteerd aan de docent en/of aan de klas, is het ook een beargumenteerd verslag.
 - Een *discussie* over literaire werken. Dat kan op veel ma-

Kader 2. Boekomslagtekst van *Candle in the Wind* van Maureen Wartschi

A spark of hope to light the darkness

On the night of a party celebrating his acceptance into Harvard, Harris Mizuno, a Japanese-American teenager, is shot dead by an elderly white man who mistakes him for an intruder when Harris asks to use the phone because his car has stalled.

It's up to fifteen-year-old Terry Mizuno to take charge when her family falls apart in grief and anger over the tragic murder of her brother. Worse, the sleepy town of Whiteriver, Massachusetts, erupts into hatred, bigotry, and vigilantism. Even Terri's best friend cannot avoid taking sides for or against the frightened old man in the sensationalized court case that follows.

As white supremacist groups descend on the town and attacks of hate graffiti, vandalism, and violence mount against Asian families, the threat of even more bloodshed emerges. Terri knows she must shine the light of reason and understanding on the torn community. And as she tries, she finds help in the most unexpected places...

nieren, bijvoorbeeld aan de hand van stellingen, als *book promo* (reclame maken voor je favoriete boek), als *balloon debate* (het beste boek van de groep / de klas / het leerjaar kiezen).

‘Ten minste drie literaire werken’

Dan is er de vage omschrijving ‘ten minste drie literaire werken’. Veel docenten hebben dit uitgelegd als ‘hoog-uit drie’. De tekst suggereert dat niet. Het zouden er zomaar vier kunnen zijn. Of twintig. Het is maar wat de sectie belangrijk vindt.

Ten slotte de ‘literaire werken’. Wat is een ‘literair werk’? Iets van Shakespeare? Vast en zeker, maar wat dan: een sonnet, een tragedie? Zeker. Een roman van Paul Auster, Jane Austen, David Mitchell? Ook die. Opnieuw is het aan de sectie om te bepalen wat zij als ‘literaire werken’ ziet. ‘Here lies Fred / He is dead’ is

Suggestie voor een sectiebijeenkomst: ga eens met zijn allen om een tafel zitten met een tiental boeken en probeer die eens naar moeilijkheidsgraad in te delen

misschien ook een literair werk, maar een sectie die zichzelf serieus neemt zal met andere werken komen, teneinde de literaire ontwikkeling van de leerling vast te leggen. Suggestie voor een sectiebijeenkomst: ga eens met zijn allen om een tafel zitten met een tiental boeken en probeer die eens naar moeilijkheidsgraad in te delen. Groenendijk (2010) heeft terecht zijn hoop gevestigd op de talensectie om de ‘literaire kwaliteit’ van een werk vast te stellen.

Leeservaringen delen in de doeltaal

Als het ‘beargumenteerd verslag’ zoiets is als het bovenstaande, appelleert het niet alleen maar aan de literaire ontwikkeling van de leerling. Wat te denken van de andere domeinen (de vaardigheden) die op deze manier worden geoefend: lezen, luisteren en kijken, spreken en schrijven? Soms klagen docenten dat er zo weinig tijd is om een onderdeel van hun taal intensief te (laten) oefenen. Waarom zou literatuur niet benut mogen worden om andere (taal)vaardigheden te oefenen? Het geven van je mening over een literair werk doe je toch in de taal waarin dat werk geschreven is? En wat te denken van aandacht voor verschillende leerstijlen en meervoudige intelligenties van de leerling?

Als we kunnen horen, zien of lezen hoe een leerling een literair werk heeft ervaren, krijgen we een beter beeld van zijn ‘leeservaringen’. Daarbij is ook van belang dat die gedeeld worden. Misschien is het verzuimen daarvan een reden geweest dat het leesdossier geen succes werd. Het delen van (lees)ervaringen is een voorwaarde voor leren. Een leerling leert niet automatisch van onderwijzen; hij moet zich ‘kennis, inzichten en vaardigheden eigen maken’ (Ten Dam & Vermunt, 2003, p. 152). Dit geldt zeer zeker ook voor literatuur. Wanneer de leerling actief heeft nagedacht over het gelezene en het daarna uitlegt aan en deelt met de klas, zal kennis

beter beklijven. Bovendien worden de andere leerlingen (degenen die de presentatie beluisteren) actiever wanneer ze mee mogen denken over en mee mogen delen in de informatie.

De ontwikkeling van lezers

Hoe ontwikkelen lezers zich eigenlijk? De literaire ontwikkeling van jongeren is al meerdere malen onderzocht, ook in Nederland (Van Schooten, 2005; Witte, 2008) en in verschillende stadia of niveaus ingedeeld. Zo schrijft Van Schooten (2005, p. 159) bijvoorbeeld over lezers in de onderbouw: ‘[They] like to read fiction for pleasure (Leisure), are focused on plot or story line (Story), identify with the fictional characters (Empathy) and tend to show an imaginary elaboration of the literary world (Vividness).’ Hij onderscheidt meerdere lezerstypes, evenals Witte (de *belevende*, *herkennende*, *reflecterende*, *interpreterende*, *letterkundige* en *academische lezer* – zie ook pagina 6 van dit nummer).

Laten we ons hier even beperken tot de eerste twee niveaus; in de lagere en middenklassen van het vo is er bij de moderne vreemde talen immers al zo weinig aandacht voor het lezen van ‘literaire werken’. De Engelstalige literatuur heeft een schat aan authentiek materiaal voor elk van deze lezersgroepen. Als we bijvoorbeeld zoeken naar boeken voor *Leisure* en *Story*, dan kunnen we terecht bij Engelstalige jeugdliteratuurauteurs zoals Jay Bennett, Sharon Creech, Robert Westall, Rachel Anderson, Stephen Elboz, Marilyn Sachs, Gary Paulsen, Paula Danziger en anderen. Maar ook beantwoorden veel oudere kinderboeken aan deze definitie: *Treasure Island* van Robert Louis Stevenson en *The Secret Garden* van Frances Hodgson Burnett zijn hier voorbeelden van. Zie bijvoorbeeld de manier waarop de jeugdroman *Elske* (1998) van Cynthia Voigt wordt aangeprezen op de boekomschlag in kader 1.

Waarom zou literatuur niet benut mogen worden om andere (taal)vaardigheden te oefenen?

Dit is een rechttoe-rechtaanverhaal van twee meisjes die problemen moeten overwinnen en – waarschijnlijk dankzij die overwinning – dichters bij elkaar komen. De hoofdpersoon slaagt er zelfs in, volgens de tekst, om haar echte ik te vinden. Het feit dat het verhaal zich afspeelt in een fantasiewereld doet geen enkele afbreuk aan de realiteit ervan. Een verhaal voor *pleasure*, *plot* en *story line*, of in de terminologie van Witte, lezerstype 1 (de *belevende* lezer).

Als de lezer zich wil vereenzelvigen met de karakters (*Empathy*), komen we terecht bij Engelstalige adolescentenauteurs zoals Sue Welford, Aidan Chambers, Celia Rees, Robert Cormier, Malorie Blackman, Melvin Burgess en anderen.

Neem *Candle in the Wind* (1995) van Maureen Wartski. De boekomslog (kader 2) maakt duidelijk wat voor soort verhaal we in dit boek kunnen verwachten. Uiteraard is dit ook een boek dat leerlingen uitsluitend vanwege het verhaal kunnen lezen. Maar tegelijkertijd stelt het verhaal wezenlijke vragen aan de lezer: wat zou jij hebben gedaan als je autochtoon Amerikaan was? Wie is ‘autochtoon’ in de Verenigde Staten? Wat zou jij hebben gedaan als je het kind van Japanse immigranten was? Voor wie kies je: voor je vriend(in), voor rechtvaardigheid, voor wraak, voor liefde? Een boek vol keuzemomenten voor de lezer. Een verhaal voor *Empathy*, of in Wittes niveau-indeling, lezerstype 3 (de *reflecterende* lezer). Daarnaast een prachtig verhaal om de kennis van land en samenleving te bevorderen.

De beoordeling van het ‘beargumenteerd verslag’

De literaire ontwikkeling van de leerling moet op de een of andere manier worden vastgelegd, dus ook beoordeeld. Maar hoe? Kun je een ontwikkeling beoordelen? Dat is lastig.

Een docent kan bijvoorbeeld een advieslijst geven en kan van de leerling eisen dat hij minstens boeken van niveau 2 of 3 leest, of een minimum aantal pagina’s

leest van literaire werken van een bepaalde moeilijkheidsgraad. De beoordeling van het verslag (de presentatie, de verwerking van het gelezene) zal voor een deel betrekking hebben op de manier waarop (dus de taalvaardigheid waarmee) zo’n leerling zich over het werk uitlaat: dus op het spreken of schrijven. Hier lopen taalbeheersingsniveau en literaire competentie door elkaar. Voor zo’n beoordeling kunnen scoreformulieren worden gebruikt (zie kader 3).

Enkele opmerkingen bij dit formulier:

- Een cijfer als een 1 of een 2 betekent dat het literaire werk niet is gelezen en dat er daarom ook geen beoordeling kan worden gegeven.
- Bij ‘taalbeheersing’ kan een keuze gemaakt worden uit *spreken* of *schrijven*.
- Het scoreformulier voor *spreken* kan zowel door de docent als door leerlingen individueel (of in tweetallen of groepen) worden ingevuld. Dat kan ook worden gedaan met de vaardigheid *schrijven*, maar dan moeten er goede afspraken met de klas worden gemaakt. In het algemeen kan worden gezegd dat leerlingen het (mee) beoordelen erg prettig vinden.

Als u van tevoren met uw leerlingen doorneemt hoe u vorderingen in hun literaire ontwikkeling wilt zien en welke soort beoordeling u daarbij gaat gebruiken, is het voor iedereen duidelijk hoe leerlingen aan hun literaire ontwikkeling kunnen werken. Een duidelijk scoreformulier helpt daarbij. ■

LITERATUUR

- Dam, G. ten, & Vermunt, J. (2003). De leerling. In N. Verloop & J. Lowyck (Red.), *Onderwijskunde* (pp. 151–193). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Groenendijk, R. (2010). De versnippering van literatuuronderwijs begint bij de docent. *Levende Talen Magazine*, (97)5, 5–14.
- Schooten, E. van. (2005). *Literary response and attitude toward reading fiction* (Dissertatie). Rijksuniversiteit Groningen.
- Voigt, C. (1998). *Elske*. New York: Aladdin Paperbacks.
- Wartski, M. (1995). *Candle in the wind*. New York: Fawcett Juniper.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester: Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.

BEOORDELING LITERATUUR (LITERAIRE ONTWIKKELING)

literair werk

Auteur: _____

Titel: _____

Aantal pagina’s: _____

Jaar van uitgave: _____

Niveau: 1 2 3 4 5 6

Naam leerling: _____ Klas: _____ Datum verslag: _____

Soort verslag:

- ☐ leesdossier
☐ presentatie
☐ verslag
☐ andere verwerking, namelijk _____

onderdelen	cijfers	gemiddeld	gewogen	eindcijfer
HET GELEZEN WERK				
kennis	_____			
inzicht	_____			
achtergronden van het werk	_____			
reflectie	_____			
subtotaal	_____	: 4 = _____	x 3 = _____	
TAALBEHEERSING				
A Spreken	B Schrijven	_____		
taalgebruik	duidelijkheid	_____		
uitspraak	spelling	_____		
fluency	zinsbouw	_____		
grammatica	grammatica	_____		
vocabulaire	vocabulaire	_____		
subtotaal	_____	: 5 = _____	x 1 = _____	
PRESENTATIE				
aantrekkelijk, publieksvriendelijk	_____			
overzichtelijk	_____			
subtotaal	_____	: 2 = _____	x 1 = _____	
Totaal			_____	: 5 = _____

Kader 3. Scoreformulier